

I

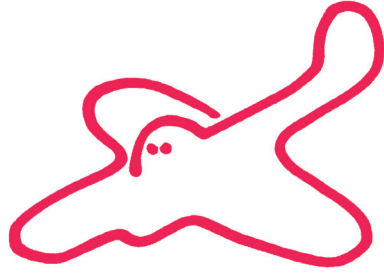
Hoe we chaos en orde hanteren

Onze gidsen, doeners en denkers

Het is de zomer van 1940. Buiten regent het. U zit met de andere rekruten in een propvol, rokerig klaslokaal. De Slag om Engeland is in volle gang. Britse steden worden gebombardeerd, vliegvelden aangevallen. De Duitsers proberen oppermachtig te worden in de lucht. De Royal Air Force leidt razendsnel nieuwe jachtpiloten op. Het klasje telt veertien nationaliteiten. Een bonkig instructeur schetst met korte, felle krijtlijnen luchtgevechten op het bord. Dan zwiert de deur open. De commandant van de airbase treedt binnen. 'At ease.' De man lijkt een karikaatuur van zichzelf, de smalle snor, het smetteloos uniform met glimmende schoenen, zijn upper class accent. De boodschap is niettemin rauw. Hij brengt de nieuwelingen een update. De verliezen zijn hoog. 'De helft van jullie,' voorspelt hij, 'zal de oorlog niet overleven.' Hij zaait angst, bewust. De twijfelaars kunnen beter nu opstappen dan opleidingsplekken bezet houden en later alsnog afvallen. U kijkt om u heen. 'Arme drommels' denkt u. Zelf redt u het wel. U gaat die nazi's de lucht uit schieten. U wil

aanpakken, nu, u wil iets doen!

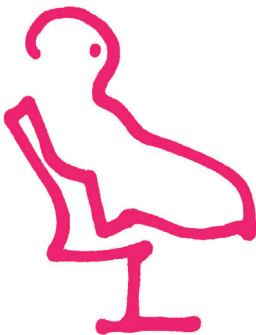
Militairen gaan de strijd aan. Go for it! Ze aanvaarden de onzekere afloop. Ze hebben lef en duiken de chaos in. Om ze te typeren noemen we hen doeners: aanpakkers die zich niet laten ontmoedigen door risico's.

Chaos heeft ons gebaard. Het eerste leven dobberde in een poel en de toekomst was onzeker. Vanaf het moment dat het onnozele wezen ook maar één molecuul verroerde kregen de gebeurtenissen een andere loop. Selectie deed de rest. Als een soort aardse big bang knalde het leven de planeet over, tot in de kleinste niches. In een cascade van gebeurtenissen ontwikkelden zich cellen, trilhaartjes, bladgroen, zintuigen, ademhaling, jacht. Het leven differentieerde, en met de soortenrijkdom ontstond een rijkdom aan gedrag, percepties en verschijnselen. Nu bezien we de aardse wisselvalligheid. Twijfel rijst. Wat te doen, en waarom? Kunnen we de situatie doorgronden en het juiste doen?

Stel, u bent burgemeester. Het is al decennia vreedstijd.

De financiën zijn op orde en problemen worden keurig, wettelijk afgehandeld. En nu dit. U slaat de krant open, diepe zucht. Uw politie krijgt er van langs. Een winkelier werd bedreigd door een buurtgenoot. Ruiten sneuvelden, vuurwerk ging door de brievenbus, het gezin kreeg nachtelijke telefoontjes. Als bewijs overhandigde de winkelier opgenomen gesprekken. Uw politie begon met de opbouw van een strafrechtelijk onderzoek, geheel in lijn met de protocollen, maar ze greep niet meteen in. En nu is de winkelier vermoord. Achteraf bleek de buurtgenoot een strafblad te hebben met geweldsdelict en er waren geruchten over een pistool. Met een huiszoeking en bescherming had het drama voorkomen kunnen worden. Had uw politie niet minder protocollair, meer intuïtief moeten handelen? U trommelt op de krant. Critiek achteraf is zó simpel. De protocollen zijn er niet voor niets. Ingrijpen, op gevoel? U wil ordelijk zijn, verstandig. Het moet geen rommeltje worden.

Bestuurders willen de boel goed organiseren. Bezint eer ge begint. Het zijn typische denkers, behoedzaam, analytisch, verantwoordelijk. Ze laten zich niet verleiden tot chaotische avonturen, zijn verstandig. Maar wat is verstandig? Hoeveel kennis hebben we? Wat 'weet' de mens nu werkelijk?

Sommige denkers menen dat objectieve kennis mogelijk is. Wiskunde bijvoorbeeld zou een universele geldigheid hebben. Door wiskundig, zuiver te redeneren kunnen we onze kennis uitbreiden en verstandige beslissingen nemen. Anderen menen dat objectieve kennis onmogelijk is, omdat ons lichaam ons in de weg zit. Alle kennis ontstaat proefondervindelijk, empirisch. Wat wij voor kennis verslijten is gefilterd door zintuigen en gemaltraiterd door onze voorgeprogrammeerde hersenen. Kennis is doorleefd en dus subjectief, en heel veel ontgaat ons. De onzekerheid is groot, altijd, overal. Toch komt er water uit de kraan en vliegen we naar de maan – best knap.

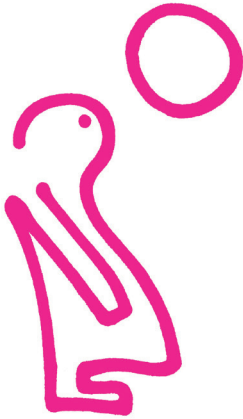
Onze kennis is als een tuinschuurtje vol gereedschap, rommelig, beetje duister, van alles ontbreekt, maar met een beetje improviseren kun je er best iets mee. Soms gaan we de schuur in als doeners. We tasten in het duister, grijpen wat we te pakken kunnen krijgen en gaan aan de slag. Soms verdwijnen we als denkers tussen het spinrag. Dan gaan we eerst opruimen. Pas als we weten wat we in handen hebben wordt er geknutseld. De mentaliteit van doeners en denkers verschilt, hun focus is anders. Doeners denken heus wel na, maar ze zijn vooral gericht op actie, desnoods op stevige, baldadige actie. Ze zetten hun verstand soms even opzij om lekker door te pakken. En zeker, denkers willen graag iets doen, maar niet onbe-

suisd. Denkers zetten hun branie opzij om de scenario's nuchter te doorlopen. En als het riskant is wordt het project afgeblazen. Doeners en denkers gaan met dezelfde onzekerheid verschillend om.

Onze gidsen, dromers en voelers

Op 21 november 1981 en 29 oktober 1983 zijn er grote vredesdemonstraties in Nederland. Honderdduizenden ongeruste burgers protesteren tegen de plaatsing van kruisraketten. Het IKV (Interkerkelijk Vredesberaad) wil desnoods eenzijdig ontwapenen. De Sovjet-Unie heeft 700 nucleaire SS-20 raketten gericht op het westen, maar de pacifisten relativeren het communistische gevaar. Ze dromen van vrede op aarde, houden zich vast aan het pacifistisch ideaal om de angst te bezweren. Het westen moet de Sovjetunie niet uitdagen, dan komt het goed, haal die kruisraketten weg. Amerika luistert niet. De Amerikaanse president Ronald Reagan (1911-2004) ziet niets in dromerij en bouwt openlijk zijn militaire macht uit. Uiteindelijk gaat de Sovjet-Unie overstag. De supermachten maken afspraken voor een wapenreductie. Onder leiding van Michail Gorbatsjov (1931-2021) wordt een groot aantal raketten ontmanteld. Veel pacifisten menen dat zij de ontwapening in gang hebben gezet. Dankzij hun ideaal is

de orde hersteld.

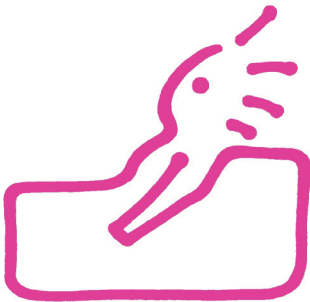

Pacifisten houden van zekerheid, en ze lijken wat dat betreft op bestuurders. Beiden gruwen van chaos, maar: hun pad naar de orde verschilt. Bestuurders zijn praktische controledenkers. Ze organiseren de orde zelf, ze verzinnen praktische regels. Pacifisten zijn onpraktische dromers. Ze spiegelen hun denken en doen aan een verheven ideaal. Een 'universele waarheid' verleent orde aan het rommelig bestaan. Dromers verlaten het krakkemikige tuinschuurtje en kijken peinzend naar de hemel. Ze staan er eeuw na eeuw.

Over 'de idee' en 'idealen' wordt al sinds de oudheid gefilosofeerd. De mens leeft een stoffelijk, vergankelijk leven en vraagt zich af: is that all there is? Of bestaat er buiten dit tijdelijke ook nog een eeuwige, onveranderlijke wereld? Gebrekkige lichamen zullen daar niet rondlopen, nee, het moet een wereld zijn van bovenmenselijke, geestelijke beginselen, van waardevolle principes als vrede, gerechtigheid, onsterfelijkheid. Idealen ontstijgen de platte aardse werkelijkheid. Ze leveren een gedroomde orde, anker in

onzekere tijden, richtsnoer voor ons gedrag. Want wat is het leven zonder idealen? Peggy Lee (1920-2002) zingt in 1960: If that's all there is my friends, then let's keep dancing. Let's break out the booze and have a ball. If that's all there is...

Lichtelijk beschonken zwiert u over de kermis van Tilburg. Heerlijk, die vrolijke mensenmassa, de duizelingwekkende attracties, de toeters en bellen en flikkerende lichtjes. Het spookhuis is uw favoriete attractie, dus koopt u een kaartje en stapt in het nauwe wagentje. Spannend! Een schok, daar gaat u, over de rails naar de dreigende, gapende muil. De deuren slaan open, het karretje wriemelt zich naar binnen, meteen klappen de deuren achter u

dicht. Het is aardedonker. Kreten galmen door de duisternis, het karretje slingert, slierten strijken door uw haar, geraamten lichten op, knokige handen graaien. U schrikt, heerlijk! U voelt dat u leeft. U laat u door de chaos overweldigen en geniet.

Zowel spookhuisbezoekers als jachtvliegers hebben het lef om onzekerheid te confronteren, maar hun instelling verschilt. Oorlogsvliegers zijn doeners. Ze pakken aan.

Ze nemen risico's om te winnen. Ze willen de onzekerheid de baas worden. Kermisgangers willen verliezen. Ze stellen zich open op, maken zich kwetsbaar, toegankelijk. Ze nemen risico's om het leven 'dicht op de huid' te doorvoelen. Want tja, If that's all there is... Voelers duiken naakt het tuinschuurtje in. Het kan hen niet duister genoeg zijn. Spannend!

Jachtvliegers en bestuurders, pacifisten en kermisgangers: ze illustreren hoe verschillend we in het leven kunnen staan. De doeners pakken aan, de denkers organiseren, dromers verzinnen hoe het leven zou kunnen zijn en de voelers laten zich graag meeslepen. Natuurlijk, deze 'types' bestaan niet echt, ze symboliseren de uithoeken van ons denken en doen en belichten onzekerheid van alle kanten. Daar gaat het nu om, dus geven we ons over en pakken we de uitgestoken hand. We worden meegevoerd voor een ietwat frivool, melig voorbeeld. Neem de stap over de dorpel. U belandt in een broodjeszaak, en vindt uzelf terug achter de toonbank.

Leven tussen chaos en orde

Al jaren verkoopt u broodjes. De klanten zijn tevreden, de bakker rommelt in de achterkamer, en u geniet van

de praatjes en de prettige cadans van uw bestaan. Helaas, het kan niet voortduren. ‘Alles stroomt,’ zei Heraclitus 2,5 duizend jaar geleden: ‘Panta rhei’, alles verandert, zelfs de broodjes. Op een dag wisselt de bakker van toeleverancier. Het probleem is dat de klanten geen verandering willen. Ze zijn gewend aan hun oude broodjes, die vinden ze smakelijker. Er wordt gemopperd in de winkel maar de bakker houdt zich doof. De grondstoffen van deze toeleverancier zijn voordeliger dan de oude. Zeurende klanten wennen wel en de nieuwe klanten weten niet beter. Intussen zit u met de chaos. De toekomst van de broodjeszaak, en dus uw toekomst, is plotseling onzeker. Wat nu? Duikt u als doener het conflict in of laat u de problemen als voeler over u heen golven? Gaat u als denker de boel organiseren, of streeft u naar orde via een gedroomd ideaal? Wat wordt het?

Laat u nu net last hebben van een dipje. U vreest voor uw baan en uw zelfvertrouwen is niet meer wat het geweest is. Vertwijfeld kijkt u rond voor hulp en voilà, daar is de redding. Boven de roze taarten hangt een ingelijste foto van koning Willem Alexander, symbool van eenheid en saamhorigheid. Ja, met hém durft u het wel aan. U strekt de rug, trekt een voornaam gezicht en wijst de onruststokers op het voorname koningsportret. Waar zijn ze in vredesnaam mee bezig? Zijn we niet allen Nederlander?

In Afrika gaan ze dood van de honger, en dan zouden wij gaan urren over een klein smaakverschil? U speelt de pacifistische idealist. Door de inzet van de hoogheid wordt de ruzie gesust en de rust hersteld. De broodjeszaak wordt hierdoor voorspelbaarder, veiliger, ordelijker. U positioneert uzelf als moreel superieur en dat slaat de discussie heerlijk plat. Uw droom is: vrede op aarde, en u weet die droom uit te dragen. Daar hebben ze niet van terug!

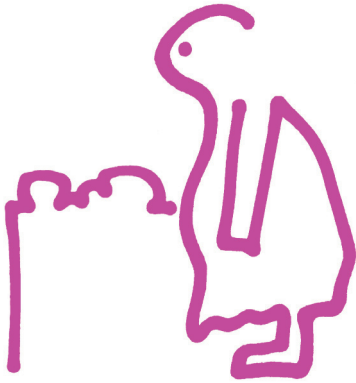
Samengevat is dit wat er gebeurt. 1. U vreest chaos en verlangt naar orde. 2. Bij gebrek aan zelfvertrouwen zoekt u elders hulp. Oftewel, de orde is hersteld door de combinatie angst (voor chaos) & omgevingsvertrouwen (c.q. zelf-wantrouwen). Op zoek naar orde was u zelf tijdelijk onbekwaam, maar gelukkig kon u dromerig leentjebuur spelen bij een samenbindend 'ideaal', in dit geval het koningshuis. In de maatschappij gebeurt dit precies zo, op allerlei niveaus, maar daarover later, nu eerst terug naar de toonbank.

U staat er weer, bang voor uw baan. U wil orde scheppen en ditmaal is er niets mis met uw zelfvertrouwen. U verafschuwt het emotionele gekakel van uw klanten en wordt de koude verstandelijkheid zelve. U gaat het regelen, de broodjeszaak organiseren. Ostentatief legt u de broodjes in keurige, strakke rijen. Minzaam checkt u de prijslijst.

Zwijgend hangt u een bord op met ‘Gouden Regels’. Dan kijkt u de klantenkring hoofdschuddend aan en begint u op kalme, bestuurlijke toon uit te leggen hoe de winkel werkt. Punt 1. Het zijn niet úw broodjes waarover ze klagen. U bent verkoper, de bakker bakt. Of ze dat uit elkaar willen houden. Punt 2. Smaak is persoonlijk, en persoonlijke zaken, daar mengt u zich niet in. Punt 3. Zowel de klanten als de bakker zijn vrij om in te kopen waar ze believe. Zo gaat dat hier. Begrepen? U stelt u op als zelfstandig denker, als bestuurder. U neemt de controle. Met een zakelijke, afstandelijke, beheerste opstelling geeft u de broodjeszaak structuur waardoor deze voorspelbaarder wordt, veiliger. Deze manoeuvre is kortweg te typeren als: angst & zelfvertrouwen. U manoeuvreert weg van de chaos. De wanorde wordt eigenhandig gekeerd, de orde afgedwongen. Ook deze move is elke dag actief in onze maatschappij.

Zowel dromers als denkers streven naar orde, maar de ene orde is de andere niet. Dromers streven naar een idealistische orde. De wereld wordt een vredige eenheid, gegrondvest op universele waarden. Denkers streven naar een gecontroleerde orde. De wereld wordt geanalyseerd en opgedeeld in zelfstandige domeinen met eigen regels. Beide ordeningen zijn inflexibel. *Panta rhei*, alles ‘vloeit’, alles verandert, overal en altijd. Geen van de ordeningen biedt een oplossing voor de grilligheid en ondoorgronde-

lijkheid van het leven. Wij moeten de chaos aanvaarden en op een vindingrijke manier aanpakken. Laten we teruggaan naar de bakkerswinkel.

U neemt weer plaats achter de toonbank. Het is een chaos. Ze moeten niet zo kinderachtig doen, die gierige bakker, die urmende klanten. U bent helemaal klaar met de flauwekul en gaat er vol in. De klanten bijt u toe dat ze beter kunnen meedenken

in plaats van jeremiëren, en ook de bakker krijgt een veeg uit de pan. De sjacheraar moet beter inkopen en experimenteren met nieuwe recepten. U bent een doener, dominant, dwingend en ongeremd. U neemt het initiatief, beukt, ontregelt, experimenteert, innoveert, doet veel meer dan verwacht wordt van een winkelbediende – met alle risico's van dien. Misschien verbeteren de broodjes, misschien wordt u ontslagen, het kan u niet bommen, als er maar iets gebeurt want dit kan zo niet langer. Door uw agressieve, eigenwijze opstelling wordt de situatie onvoorspelbaar, riskant, chaotisch. En deze manoeuvre kunnen we indikken tot: lef & zelfvertrouwen. Met lef pakt u zelf

de chaos aan. We zien het in elke samenleving. Strijdlust wrikt verroeste zaken los en opent nieuwe paden. Dankzij moed kan de mens de wispelturigheid van het leven aan. De noodzakelijke risico's kunnen aan een situatie worden opgedrongen zoals in het bovenstaande voorbeeld, maar ze kunnen ook worden uitgelokt.

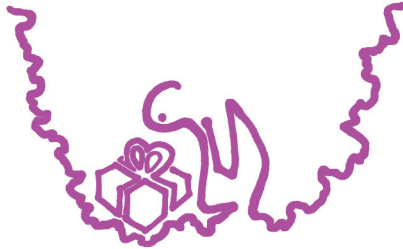
Zonder chaos geen verandering. En u weet enige turbulente te waarderen! U laat de ruzie simpelweg uit de hand lopen. U staat erbij en u kijkt ernaar. Heerlijk, want zeg nu zelf, wat is het leven saaaaaai. Wat een báán is dit, wie verzínt zoiets, elke dag bróódjes. En dan, als bij toverslag, bonje! Het knettert tussen die smakeloze bakker en grauwe klanten. Fantastisch. U leeft! Gelijk een kermisklant ondergaat u het spektakel, en ja, het is een feest om een beetje te poken, het vuurtje extra op te stoken. Hoofdschuddend valt u de klanten bij, vréselijk die nieuwe broodjes, en als de bakker u tot de orde roept geniet u heimelijk van zijn opgewondenheid. U heeft de stiekeme macht om de puinhoop te vergroten. Het broodjesleven is een theater, en u speelt toneel. Met een melodramatische, kwetsbare, ontvankelijke opstelling vergroot u de chaos. Uw vileine actie is kortweg te typeren als een combi van lef & omgevingsvertrouwen. Laat komen wat komt en geniet. En ook deze opstelling zien we overal in onze maatschappij, in allerlei vermommingen.

Lef en angst, zelf- en omgevingsvertrouwen zijn oeroude 'grondgevoelens'. Ze vormen het DNA van levenshoudingen, van 'manieren van denken en doen' die onze levensproblemen hanteerbaar maken. Onzekerheid is alom, wat te doen?. We komen op voor onszelf als strijdbare, inventieve doener (lef & zelfvertrouwen). Of we beschouwen onze situatie als verheven dromer (angst & omgevingsvertrouwen). We schermen ons af als organiserend, controlerende denker (angst & zelfvertrouwen) of we geven ons larmoyant over als hunkerende voeler (lef & omgevingsvertrouwen).

Omdat het leven ondoorgrondelijk en grillig blijft biedt geen van de houdingen een veilige, duurzame oplossing. Maar samen stellen ze ons in staat te overleven. Attitudes zijn ons gereedschap. Door levenshoudingen voortdurend te combineren en te veranderen ontwikkelen wij het complexe, flexibele gedrag dat de immer veranderende omstandigheden eisen. De tegenstrijdige houdingen stellen ons in staat te manoeuvreren tussen chaos en orde, en brengen de onoplosbare onzekerheden van ons bestaan in evenwicht.

Elke 'manier van denken en doen' heeft eigen consequenties. Een levenshouding is een voorportaal, met eigensoortige oplossingen in het verschiet. Vergelijk het

met een wandeling door de heuvels. U staat op een top, omringd door dalen. Verschillende paden openen zich. Wat nu? Elk dal heeft zijn eigen sfeer. Welk pad u ook kiest, u daalt, de waterscheiding raakt achter u. Hoe dieper u gaat, hoe meer u omgeven raakt door het dal. U wordt opgenomen in een 'sfeer van denken en doen'. U begint gematigd en eindigt radicaal. Het dal wordt uw wereld en bepaalt uw oordeel. Welk probleem u ook heeft, de sfeer bepaalt het soort oplossing dat u gaat vinden, ver voordat u deze gevonden heeft. Het dal legt de oplossing voor u klaar in het struikgewas. Dromers eindigen in idealistische wolken, voelers belanden op kermissen, denkers wrikken

zich naar protocollen en doeners raken in gevecht. Voor een tevreden, gebalanceerd leven moet u de dalen afwisselen en combineren. Daar komen we op terug. Voordat we het hele landschap inspecteren dalen we af in elke vallei om wat 'gevoel' voor de verschillende sferen te krijgen. De sfeer wordt geschetst.

Denkers en hun rationele orde

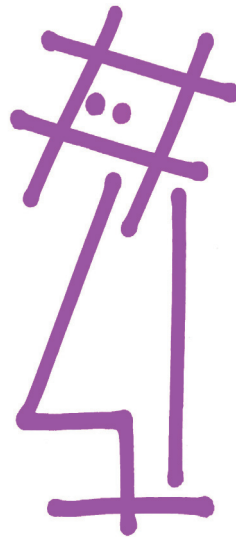
U houdt van controle. U bent voorzichtig aangelegd en wil de dingen netjes en verantwoord regelen. In de stromende regen daalt u af in de rationele orde, en u bent nauwelijks onderweg of het gore, glibberige modderpad verandert in een degelijke, stenen trap met veiligheidsleuningen. Prima verzorgd. De regen stopt, de lucht klaart op, als een gefotoshopte ansichtkaart verschijnt het dal, helder van kleur, prachtig strak verkaveld. U ziet blok-kige woningen met hoge tuinmuren langs rechte wegen, de kruisingen in cadans, de bomen netjes in rijen. Tuinmannen wieden het onkruid, bordjes met voorschriften sieren de perken. Ze hebben u zien aankomen. Een ambtenaar verwelkomt u en overhandigt u een vast arbeidscontract, wat wil een mens nog meer? Uw werktijden zijn gepland, net als uw workouts, het parkbezoek, de gezonde maaltijden en de nachtrust. Veiligheid voor alles, alcohol is verboden en de seks is schoon als groene zeep in de ijskast. Alles fijn geregeld, en toch... Soms heeft een mens ineens zin in... wat gekkigheid. Zoals, tja, een mooi gevulde kroket. Dat valt niet mee, maar met enig zoeken vindt u een 'adresje'. Uw pinbetaling wordt gesignaleerd, camera's volgen u en als u thuiskomt wordt u opgewacht door twee ordebewakers die een kopje thee met u willen

drinken. Ze praten als nachtzusters: 'Laten we nu niet onverantwoord uit de band springen.' Kroketten zijn vaag voedsel, het blijft onduidelijk wat erin zit, de leverancier is inmiddels opgerold, hij miste een vinger! Impulsen en emoties zijn primitief, irrationeel, gevaarlijk, nietwaar? De mensheid dankt haar welvaart aan zelfbeheersing. Tja, daar valt weinig tegenin te brengen, maar een lichte twijfel haakt en ze zien het. Een belletje is genoeg. Grommend komt een vrachtwagen voorrijden, bliepend steekt hij achterwaarts naar uw voordeur. De bel rinkelt zenuwachtig, de ordebewakers doen open, de vrachtbak kiept en stort een vloed aan dossiers in het halletje. Ze boekstaven ziekten, milieugevaren, oorlogsdreiging. Wilt u werkelijk deze ellende riskeren? Ach nee, dat wilt u niet. U slaat u voor het hoofd. Wat is er in u gevaren? Zonder argument een kroket consumeren is een zomerzothed. U leeft in een prachtige, veilige wereld die u móet koesteren. Exit snack. De redders vertrekken. Een grote eenzaamheid maakt zich van u meester. Dagen rijgen aaneen in een onvermurwbare cadans. U bent redelijk, redelijk, redelijk, uitzichtloos redelijk. Het dal der rationele orde is ten diepste een kille cel.

Denkers 'scheiden'. Een rationele orde werkt als een sorteerbak. Denkers willen het leven controleren, en ze zijn daarom defensief en nuchter, zakelijk. De wereld

wordt opgedeeld in begrijpelijke, zelfstandige organisaties. In een rationele orde gaat het ruziënde echtpaar apart wonen om zichzelf te vinden. Het traditionele bedrijf splitst zich op in specialistische, zelfstandige afdelingen. Immigranten zijn niet geliefd bij controledenkers en worden verdeeld in groepen. Nutteloze vreemdelingen worden geweerd, nuttige nieuwkomers worden uitgebreid geadministreerd, langdurig gevolgd en achteraf beoordeeld. In het geval van een pandemie wordt de landsgrens gesloten en de maatschappij verdeeld in categorieën. Alle maatregelen zijn functioneel, ongeacht de emotionele effecten. Ouderen en andere kwetsbare mensen worden strikt afgezonderd; dat niemand geïnfecteerd raakt is belangrijker dan de diepe eenzaamheid.

De kracht van de rationele orde is de degelijkheid, veiligheid en organisatiegraad. De zwakte is de onpersoonlijke, gevoelloze aanpak. Rationalisering holt de commitment uit, de harteloze functie rest.

Dromers en hun idealistische orde

U bent, om dichter Willem Kloos (1859-1938) te parafraseren, ‘een God in het diepst van uw gedachten’. U gelooft in een ideale wereldorde, dus kiest u het idealistische pad, leidend naar het vreedzame dal der verenigde idealen. Daar wil u zijn! Het is best een stukje afdalen, ploeteren helaas, maar gelukkig, het gaat steeds gemakkelijker. Hoe verder u afzakt, hoe meer de laag-bij-de-grondse beslommeringen van u afvallen. Het sjouwen verandert in een soort van zweven, lichtvoetig gedragen door geestelijk waarden. En nu pas valt het u op hoe platvloers aards uw reisgenoten zijn. Ze vreten, zuipen, vrijen en poepen als idee-loze lamzakken, het paradijs onwaardig. Met uw geleende goddelijkheid geeft u het gezelschap een stevige zet, hup, van het pad af, de struiken in. Dat lucht op. Bevrijd van hun platvloersheid zeilt u het dal in, licht in het hoofd, de hemelse zang tegemoet. Op de helling wonen vriendelijke mensen die in grote saamhorigheid werken aan een betere toekomst, heel inspirerend. De wereld wordt één, de sfeer is positief, contemplatief. U wil de diepte in, naar de ultieme perfectie. Dus zweeft u de helling af, en ja, voor uw geestesoog ontrollen zich zonovergoten, eeuwige velden met bloemetjes tot de horizon. Geen hek of haag te zien en hekken zouden ook zinloos zijn

en onbegrepen, want de dalbewoners zweven er dromerig overheen en wekkers zijn afgeschapt. De idealistische orde is onstoffelijk, universeel, sereen, verstild, zonder honger of dorst, niet warm of koud maar lauwwarm als de engel-tjespies der eeuwige belofte. U dommelt er heerlijk in weg en dan... Blijkbaar heeft u iets gemurmeld dat niet klopte met het ideaal. Ze wekken u. Voor uw neus is een leider verrezen, een almachtig Ziener die het grootse, verheven ideaal geconfisqueerd heeft, opschrokt, verteert en als maagzuur over u uitbraakt, met kleffe, klevende klodertjes. Deze voelbare materialisatie van het esoterisch goed biedt de samenleving vastigheid in onzekere tijden. U bent nu verlijmd met de universele orde, afwijkende denkbeelden zijn taboe. Het ideaal is an offer you can't refuse. Protest wordt betaald met ledematen en dat maakt wegkruipen lastig maar het buigt perfect. Loof de Ziener. Bij gemor kan de Opperbaas rekenen op hulppiëten van de ergste soort. Idealisten vullen hun rugzak met moraliteit om opstandige kevers uiteen te laten spatten onder hun schijnheilige zolen. Diep in het dal der idealistische orde zit alles gruwelijk onder de plak.

Dromers ‘verenigen’. Ze beklemmen de noodzaak van eenheid en negeren bezwaren. Het soort probleem is niet relevant, de mentaliteit bepaalt de oplossing. Of het nu bijvoorbeeld een huwelijks crisis is die getackeld moet worden, of bedrijfsperikelen of migratiegolven: idealisten kiezen voor unificerende oplossingen. Bij een vulkanisch huwelijk wordt de verbintenis heilig verklaard en moeten echtelieden hun onverenigbaarheid vergeten en contrecoeur bij elkaar blijven. De droom van de heilige huwelijksbelofte mag niet verloren gaan, praktische bezwaren worden genegeerd. Bij bedrijfsonrust worden onverenigbare afdelingen gedwongen te fuseren: we zijn één organisatie onder één pakkende filosofie, een pakkende slogan, het collectieve glansrijke doel dat alle verschillen doet verbleken. Bij migratiestromen zijn we één mensheid op één aardbol. Culturele verschillen worden niet geadresseerd. In het geval van een pandemie (zoals Covid 19) is de aanvaarding van centraal leiderschap en het vertoon van eenheid belangrijker dan voordelen die verschillende benaderingen kunnen bieden.

De kracht van de idealistische orde is de gemeenschappelijke focus, de bindende kracht van idealen en moraliteit. De zwakte is het gebrek aan realiteitszin. De egoïstische en competitieve kanten van de mens worden gebagatelli-

seerd. Idealisme kan gevaarlijk zijn. De gedroomde vrede glijdt door loochening af naar oorlog. De aarde is geen hemel.

Doeners en hun experimentele chaos

U bent een strijdlustig, een energiek, nieuwsgierig mens, voor de duvel niet bang. Met het kapmes in de hand daalt u af over het pad van willekeur, een onzekere route vol kuilen, distels en vuig volk, om in de diepte het dal van de experimentele chaos te verkennen. U weet maar één ding: uw leven gaat veranderen. Misschien belandt u in een futuristische high tech setting, een flitsende wereld vol virtuele vergezichten, robots, printed food en frauduleuze klanten. Misschien ontmoet u een uitgestorven Romein, in het laboratorium uit de dood opgewekt met opgefrist DNA en gereset tot bakker – de winkel is nooit zo vol geweest. Misschien moet u worstelen in een rancuneuze wereld vol keuringscommissies, spionerende concurrentie en debielen wier IQ als een rottende deurbalk de vooruitgang dwarsboomt. U ontmaskert list en bedrog, hakt mores tot spaanders, ondergraaft regimes, schept kunst, ontdekt geneesmiddelen, ontwerpt een ruimtestation. Aan slapen komt u nauwelijks toe. De experimentele chaos is onrustig, met paden als hersenkronkels, onver-

wachte steegjes, opduikende ingevingen. Hoe dieper u komt, hoe zompiger het dal wordt. Bloed, zweet en tranen kringelen de helling af, spitsvondigheden zoemen van kelk tot kelk en in het broeierige struweel kruipen hormonen als duizendpoten over natte, mos-begroeide stenen. Een garstig geurende mist vult de neusgaten als afrodisiacum. Orgies en slemppartijen verdringen het nuchtere verstand. U belandt in een moeras, een zinnelijk, ongeremd oord waar zedeprekers blubbelen en verzuipten en de sterken zich vergrijpen aan de zwakkeren. Een liefdevol mens kan beter heuvelopwaarts blijven. In de diepte van de experimentele chaos pruttelt machtsmisbruik en oorlog.

Doeners 'doorbreken'.

In de experimentele chaos worden grenzen geslecht, de patronen verstoord. Doeners zijn opdringerig, dominant, innovatief, materialistisch en schaamteloos opportunistisch. De scheidende echtlieden bevechten elkaar om de

buit. Het bedrijf ontslaat de vaste krachten om de markt te belagen met een flexibele zwerm ingehuurd muskieten. Immigranten moeten zich naar binnen vechten en zelf

zien of ze zich vanuit de illegaliteit kunnen opwerken naar betere posities, legaal of illegaal. In het geval van een pandemie wordt veelvuldig en veelsoortig geëxperimenteerd in het veld. Risico's zijn geaccepteerd, snelle actie is belangrijker dan een voorzichtige, administratieve planning.

De kracht van de experimentele chaos is de wendbaarheid, de toets aan de praktijk, de versnelde evolutie. De zwakte is het gebrek aan moraliteit, mededogen en eenheidszin. Verantwoording wordt niet afgelegd.

Het domein van de chaos heeft twee toegangsdeuren, de strijd en de overgave. De laatste is barmhartig en gelardeerd met een mystiek vertrouwen in het menselijk lot.

Voelers en hun magische chaos

U geeft u over aan het leven. U bent theatraal met gevoel voor mystiek. Dus volgt u het kronkelige, gladde pad van het levenslot, de duisternis in, de goden weten waarheen. Het pad is bezaaid met afgebroken takken, u ziet slakken, krioelende mieren en verdorie, u gaat onderuit, belandt in de modder, raakt besmeurd met de stoffelijkheid van het bestaan. U krabbelt op, slipt weg, krabbelt op, bukt onder takken door, slibbert het pad af. Jasmijnstruiken geuren

bedwelmend. Spinnenwebben bespannen uw gezicht, doornen ritsen langs uw kleding. Het struikgewas wordt dichter en dichter. Waar leidt dit heen? U zweet, hijgt, glijdt langs rotsen met grotten als muilen. U ruikt de aarde. Takken grijpen u, ze haken, schuren, scheuren uw kleren, u bloedt. Vanuit het druipende bos wordt u begluurd door duizenden ogen. U bent overgeleverd. Nakend daalt u af in de onderbuik van de schepping, een wonderlijk oord waar alles kan omdat niets begrepen wordt, een ondoordringelijke, spirituele, magische wereld. Hier wordt het leven ontvankelijk ingeademd. U bent onderworpen. U ziet kruiden in wit maanlicht, reuzevarens reikend in de nacht, klimoppen, lianen. De bomen zijn overwoekerd. Epifyten zetelen op de takken, vleermuizen fladderen boven kelken. Het dal van de magische chaos is aards én mythisch, lijflijk én hallucinerend, rauw én betoverend, pijnlijk én orgastisch. Het is een bezielde, raadselachtige wereld, broeinest van toevalligheden, een toverbos onder

vallende sterren, de habitat van de kruipende mens, die vrije slaaf die zich door het leven ploegt, sarcastisch, humorvol, intuïtief, lustvol. U glibbert verder en belandt in een rauw, onbeschaamd, ongeremd zinnelijk oord, exhibitionistisch, gewelddadig, masochistisch. U glijdt uit, valt in de poel der verslavingen, drugs, drank, gokken. In de diepte is de magische chaos een val.

Voelers 'absorberen'. Het leven is magisch, ze willen het passievol ervaren en dus geven ze zich over aan de onbekende toekomst. Voelers absorberen alles dat hen overkomt. Ze onderwerpen zich aan omstandigheden, emotioneel, direct, lijfelijk. Huwelijksproblemen worden niet moralistisch of institutioneel benaderd, als een contractbreuk, maar vanuit het hart, als een toevallige verandering van passies. De echtgenoten bevredigen hun behoefte aan liefde en warmte elders. Bedrijven in zwaar weer gooien hun hiërarchie en functies overboord en gaan de klanten een-op-een bedienen, informerend naar hun wensen, improviserend met maatwerk, zonder plan of leiding. Immigranten worden niet geweerd maar onthaald in de hoop dat ze de wijk veranderen, werk brengen, plezier, levendigheid en diversiteit. Een pandemie wordt geaccepteerd als onvermijdbaar. De zieken worden met compassie verzorgd, waarbij meer aandacht geschonken wordt aan het emotionele lijden dan aan de preventie en

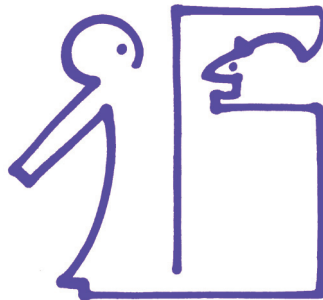
het genezingsprotocol.

De kracht van de magische chaos is de persoonlijke, dienende aanpak, ‘dicht op de huid’. De zwakte is het gebrek aan bescherming en organisatie. Voelers laten zich overweldigen, er is geen verstandig voorbehoud, geen bescherming, en dat kan pijnlijk uitpakken.

Persoonlijke voorkeuren

Doeners en dromers, denkers en voelers, onze gidsen staan verschillend in het leven. De een verlangt naar afwisseling, avontuur, onvoorspelbaarheid. De ander preferereert vastigheid, huiselijkheid, zekerheid. We zien het overal in terug, in alledaagse situaties. Bijvoorbeeld, we eten elke dag. Maar hoe? Onderscheidende denkers houden van duidelijkheid, van categorieën. Voedsel wordt vertaald in een ‘schijf van vijf’, en deze dicteert vervolgens de boodschappenlijst. Koken geschiedt aan de hand van beproefde receptuur en op het bord belanden de aardappeltjes, vis en boontjes elk in een eigen territorium, smetvreziger gescheiden. Ze moeten los van elkaar uitkomen ‘als zichzelf’. De dromers onder ons streven juist naar eenheid, naar de alles-verengende, goddelijke beleving. De gehele maaltijd staat ten dienste van, bijvoorbeeld, ‘de ideale kip’.

Deze kip wordt bij de kippenjuwelier gehaald, en door een vooraanstaande kip-kenner bereid. Alle toevoegingen, de oliën, kruiden, bijgerechten en wijnen hebben slechts één taak: het ondersteunen van het ideaal: hoe komt de kip nóg beter uit? Vork en mes zijn op de kip toegesneden en opletende eters zien dat het tafelkleed een schattig kippig motiefje heeft. Nee, aan doeners is dit soort fijn proeverij niet besteed. Doeners houden van ruige, prikkelende uitdagingen. Hun maaltijd moet een avontuur zijn, enerverend. Ontdekken ze een onbekend ingrediënt in de schappen, dan wordt het enthousiast meegenomen. Doeners hebben lak aan conventionele receptuur, ze experimenteren, willen nieuwe smaken ontdekken, gekke combinaties uitproberen. En doeners beproeven elkaar met scherpe kruiden, bewuste wansmaak en uitdagend voedsel als maden en sprinkhanen. Ook voelers belanden regelmatig tussen het kleinere gedierte, maar dan om andere redenen. Na sluitingstijd ontdekken ze plots dat de maag knaagt. Wat nu? Vol verwachting openen ze de keukenkastjes. Wat schaft de pot? Er ligt wat er ligt, en met een beetje mazzel staart het niet terug. Voelers improviseren een maaltijd met wat er toevallig voorhanden is. Ze

fantaseren een prakje, husselen alles door elkaar, hopen dat de energierekening betaald is en dat het fornuis nog werkt. Als het maar gezellig is. Voelers zijn van nature gastvrij, onverwachte bezoekers kunnen immer aanschuiven. O jee, een bord. Nee, ik geloof dat die op zijn, hier heb je een vork. Ik vond nog een restje wijn, glaasje?

Mensen verschillen. Elk persoon heeft een eigen kijk op het leven, en dit perspectief vormt een pad van denken en doen. Zoals uw voedsel op verschillende manieren bereid kan worden, zo kunnen ook maatschappelijke kwesties vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden. De school van uw kinderen kan chaotisch zijn of strak georganiseerd. Een vakantietrip is avontuurlijk of een invuloefening. Wetten kunnen tolerant zijn of streng. Een pandemie kan improviserend aangepakt worden of protocollair. Het hangt af van onze voorkeuren, van onze omgang met onzekerheden.

In het volgende hoofdstuk bekijken we het effect van verschillende benaderingen op alledaagse kwesties zoals tijd, identiteit, macht. Alles percepties samen bepalen de wereld waarin we leven. Onze kijk creëert onze cultuur, onze habitat. We kunnen in een kooi gaan wonen, of het bredere wuivende landschap omarmen. Tolerantie komt goed van pas.

II

Hoe we chaos en orde balanceren

U poetst uw gebit om tandbederf op afstand te houden en maakt geld over naar Greenpeace voor uw zielenrust. In een cabaretvoorstelling schatert u om de idiotie van het leven en voor de uitdaging kampeert u jaarlijks op Spitsbergen. De ijsberen lopen daar los! Waarom stelt u zich daaraan bloot? Omdat u de balans zoekt. Een wilde vakantie bezorgt u een gezonde dosis chaos in uw veel te ordelijke bestaan. Uw collega wijst naar z'n voorhoofd. Jezelf blootstellen aan ijsberen, hoe gek kun je zijn? Hij ervaart zijn werk als hectisch en gaat daarom jarenlang naar hetzelfde huisje. 'Je komt aan, en bent meteen thuis, heerlijk, rust.' We balanceren allemaal tussen chaos en orde. Hoe doen we dat, en wát balanceren we eigenlijk?

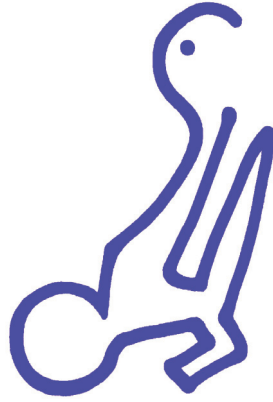
Het leven als constructie van chaos en orde

Geworpen op aarde moeten we omgaan met een aantal basisproblemen, met dingen waar we niet om gevraagd hebben en waar we toch mee moeten dealen. We

ontdekken dat alles een plek heeft in de ruimte en de tijd. We zijn ergens, op een moment. Er is gedoe over identiteit. Alles 'is' iets, maar wat? En hoe om te gaan met macht? En zintuiglijkheid? We zijn verbonden met onze omgeving en ervaren 'pijn en genot'. Dat is geen vrijblijvende connectie. En al snel realiseren we ons dat we niet alleen leven, maar ook zullen sterven. Geen ontsnappen aan. Wat nu? We hebben niet gevraagd om al deze onoplosbare problemen, deze 'gegevens van het leven', en toch moeten we ermee omgaan. We kunnen ze diepgaand analyseren en proberen de situatie te controleren, als denkers. Of we kunnen filosoferen over elk probleem, als dromers, op zoek naar een unificerende en moreel juist oplossing. We kunnen de vraagstukken baldadig onderzoeken en van alles uitproberen, als doeners. Of we geven ons over om het onbekende als voelers te ervaren. De manier waarop we de basale problemen van het leven aanpakken geeft vorm aan onze wereld. Ter illustratie beginnen we bij het begin. We betreden 'de arena van het leven', niet als spelers maar als toeschouwers.

Hoog en droog nemen we plaats op de tribune. We kijken neer op de zandvlakte en ja, we zijn mooi op tijd, voor onze ogen wordt de mens geschapen. Adam en Eva werpen zich in elkanders armen, steeds meer mensenkinderen darren rond, chaos en orde vullen de Kuip. Nu speelt

u voor God. U scheidt een bal en gooit die met een wijde boog de arena in. De onzekere mensen beneden weten niet wat hen overkomt. Vanaf het moment dat de bal in het zand stuitert is hij een attribuut waarmee ze moeten leven. Het probleem is: ze hebben geen idee wat een bal is, het wezen van 'de bal' is niet

te doorgronden, en toch moeten ze er mee omgaan. De liefhebbers van orde gaan nu balregels ontwerpen en een doel voor de bal verzinnen. De liefhebbers van chaos gaan de bal nieuwsgierig onderzoeken en proberen uit wat allemaal mogelijk is met het gekke ding. Ons leven is net zo. We leven met attributen die ons toegeworpen zijn: ruimte, tijd, identiteit, macht, zintuiglijkheid, leven en dood. Elk attribuut is ten diepste onbegrijpelijk. Doeners gaan anders om met onzekerheid dan denkers, dromers anders dan voelers. En zo ontstaat cultuur.

Omgaan met ruimte

Er bestaat een filmpje van een hek en twee honden, elk aan een kant. De honden blaffen naar elkaar, springen en